

Alina Nowicka-Jeżowa

Uniwersytet Warszawski

Ad Lectorem. Zarys projektu badawczego

Tom, który oddaje Czytelnikom redaktor naukowy Mirosława Hanusiewicz-Lavallee, jest pierwszym w serii monografii „Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą”.

Zamierzone publikacje będą dziełem dwunastu zespołów badawczych zorganizowanych na uniwersytetach: Warszawskim, Adama Mickiewicza, Jagiellońskim, Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Marii Curie-Skłodowskiej oraz w Instytucie Badań Literackich PAN, przy współudziale Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Prace realizowane są w ramach projektu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (nr 11H 12 025081) i koordynowane na Wydziale „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego.

Projekt „Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości” kontynuuje studia nad historią kultury polskiej epok dawnych, prowadzone w latach 2008–2011 w zakresie Projektu Badawczego Zamawianego „Humanizm. Idee, nurty, paradygmaty humanistyczne w kulturze polskiej”. Humanizm był tu pojmowany jako idea charakteryzująca się długim trwaniem i ulegająca transformacjom, lecz zachowująca ponadhistoryczną tożsamość. Ba-

dania zmierzały do rozpoznania tradycji humanistycznej, rozwijającej się nieprzerwanie od XV do XX wieku, i przedstawienia jej w wielotomowej serii syntez i edycji krytycznych. Przedmiotem kolejnego projektu jest dziedzictwo Pierwszej Rzeczypospolitej, ujęte jako integralna, lecz oryginalna część kultury europejskiej. Celem – całościowy opis związków kulturowych Rzeczypospolitej przedrozbiorowej z Europą, prześledzenie dróg i form obustronnej transmisji wartości literackich, estetycznych, politycznych i religijnych oraz ukazanie elementów struktury aksjologicznej kultury polskiej. Wyniki zostaną ogłoszone w dwunastu monografiach problemowych.

Znajomość piśmiennictwa nacechowanego aksjologicznie jest dotychczas fragmentaryczna, a refleksja naukowa w tej dziedzinie niezbyt rozwinięta. Wobec tego przed realizatorami projektu stała konieczność przeprowadzenia szerokiej kwerendy źródłowej, która zaowocowała odkryciami nieznanych dotychczas tekstów literackich, myślicielskich, politycznych i religijnych. Ważne wśród nich miejsce zajmują przekłady i parafrazy dzieł obcych, traktowane jako świadectwa przyswojenia, przetworzenia i funkcjonalizacji wartości.

Wyniki penetracji obszarów kultury intelektualnej, literackiej, politycznej i religijnej XV–XVIII w. zostały sumarycznie przedstawione w publikacjach rozpoczynających serię. W tomie I *Wśród krajów Północy. Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej wobec narodów germańskich, słowiańskich i naddunajskich: mapa spotkań, przestrzenie dialogu* zarysowana jest panorama związków z kulturami europejskimi: zachodnimi (niemiecką, angielską, szwajcarską), północnymi (skandynawską), wschodnimi (rosyjską) i południowymi (słowiańskimi i węgierską). Zaznaczają się tu kwestie historyczne (np. dotyczące geografii kulturowej, podróżnictwa, instytucji) oraz literackie (np. poetyka przekładu), rozważane w aspektach aksjologicznych. Tom II: *W przestrzeni Południa. Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej wobec narodów romańskich: estetyka, prądy i style, konteksty kulturowe* odtwarza dialog z krajami romańskimi (Włochy, Francja, Hiszpania), silnie oddziałujący na prądy artystyczne, a zatem inspirujący literaturę i sztukę epok dawnych, i na tym tle śledzi preferencje estetyczne naszych autorów.

Na gruncie zgromadzonych i uporządkowanych danych wyrastają dalsze tomy, których zadaniem jest rekonstrukcja toczącej się

w XV–XVIII w. debaty o wartościach. Uwzględnione w nich zostaną terytoria europejskie, z którymi łączy nas wymiana poglądów na tematy polityczne (w szczególności dotyczące kategorii aksjologicznych, praktyki komunikacyjnej i granic cywilizacyjnych, wyznaczonych przez odmienne dyskursy) oraz na tematy religijne, aktualne w środowiskach katolickich (elitarnych i masowych; świeckich i zakonnych), jak również we wspólnotach niepodległych Rzymowi: ewangelickiej, ewangelicko-reformowanej, unitariańskiej, prawosławnej, a także – szczególnie w XVIII wieku – judaistycznej i islamskiej. W kręgu obserwacji znajdują się ponadto tendencje laickie i libertyńskie tego okresu.

W tomach pierwszym i drugim, zorganizowanych geograficznie, dominują ujęcia bilateralne. Kolejne tomy, ujęte problemowo, ukazują multilateralną sieć relacji kulturowych oraz rekonstruuja wielokierunkowy dialog, w którym kultura Rzeczypospolitej przejawiała swą autonomiczność, kreatywność i dynamikę. I tu jednak nie mogą zostać pominięte zagadnienia typowe dla komparatystyki wywodzącej się z tradycji genetycznej, a mianowicie fakty imitacji i emulacji.

Cele poznawcze projektu „Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości” określają wybór metody. Rudymentalne prace materiałowe wymagają zachowania procedur obowiązujących w źródłoznawstwie i filologii. W dalszych działaniach konieczne jest scalenie danych z różnych obszarów piśmiennictwa; sprobmatyzowanie ich i odczytanie w aspekcie kształtujących kulturę Pierwszej Rzeczypospolitej idei i wartości. Nadrzędny porządek problemowy wymaga współpracy historyków kultury: znawców zagadnień politycznych, religijnych i filozoficznych z literaturoznawcami: latynistami i neofilologami, co stanowi o interdyscyplinarnym charakterze projektu.

Prymarna kategoria dialogu nadaje naszym poszukiwaniom orientację porównawczą. Z szerokiego spektrum propozycji współczesnej komparatystyki wybieramy te, które najbardziej odpowiadają przedmiotowi ujmowanemu zgodnie z jego naturalnymi cechami. Kryterium adekwatności metody porównawczej do historycznej tożsamości tekstu kultury, która wyznacza jego obszar inwencyjny, upostaciowanie formalne i strategię komunikacyjną, daje pierwszeństwo tym procedurom porównawczym, które pozwalają wejść w relację hermeneutyczną z tekstem.

Decyzje metodologiczne, podejmowane indywidualnie i zespołowo (przez Radę Naukową projektu), uwzględniają w pełni dotychczasowe osiągnięcia komparatystyki epok dawnych, której podwaliny tworzyli Tadeusz Sinko, Roman Pollak, Mieczysław Brahmer, Zofia Szmydtowa, Julian Krzyżanowski, a rozwijali Tadeusz Ulewicz, Mieczysław Klimowicz, Teresa Michałowska, Jan Ślaski, Andrzej Litwornia i badacze młodszych generacji. Towarzyszyli im uczeni zagraniczni, zainteresowani literaturą polską, których poczet rozpoczynają Claude Backvis i Giovanni Maver¹.

Szczególnie cennym dobrem, wpisany w tradycję komparatystyki polskiej, jest współpraca uczonych polskich i zagranicznych. Intensywna w czasach Pollaka i Mavera translacja studiów powinna być kontynuowana, wartość ustaleń porównawczych jest bowiem uwarunkowana stałą konfrontacją analiz „polonocentrycznych” z ujęciami kształtowanymi z innych punktów obserwacji. Dlatego też w tomach pierwszym i drugim, a także w kolejnych publikacjach zostaną zawarte rozprawy badaczy polskich i zagranicznych, postrzegających rozważane kwestie z perspektywy ich macierzystych kultur. Na zakończenie projektu przewidziana jest konferencja międzynarodowa, która wprowadzi w szerszym zakresie problematykę polską do wiedzy o europejskiej tradycji kulturowej.

Tak sformułowanym zamierzeniom towarzyszy oczywiście świadomość nieostateczności wyników badawczych. Słowo „hermeneutyka” pojawia się w tytule projektu, by podkreślić, że podjęte prace przeniknięte są duchem prób, a kolejne przybliżenia nacechowane tentatywnością. Nieodłączny hermeneutyce stały ruch myśli zbliża interpretatora do poznawanych tekstów, które również są świadectwami hermeneutycznego trudu ich autorów, zmierzających do zrozumienia, interpretacji i ekspozycji wartości formujących kulturę Rzeczypospolitej. Przedstawienie

¹ Dokonania polonistów włoskich podsumowuje tom *Maestri della polonistica italiana: atti del convegno dei polonisti italiani 17–18 ottobre 2013*, red. M. Ciccariini, P. Salwa, Accademia Polacca delle Scienze. Biblioteca e Centro di Studi a Roma: Roma 2014. Monografie zagranicznych badaczy literatury i kultury polskiej prezentują serie naukowe: „Badania Polonistyczne za Granicą” pod redakcją W. Boleckiego oraz „Nauka o Literaturze Polskiej za Granicą” pod redakcją piszącej te słowa.

celów badawczych powinno być zatem opatrzone mottem Hansa-Georga Gadamera, z którego dzieł czerpiemy najwięcej inspiracji: „Kiepski to hermeneuta, który wmawiałby sobie, że może lub powinien mieć ostatnie słowo”².

Pragniemy, by nasze słowo, z pewnością nie ostatnie, przyłączyło się do wielogłosowych rozważań o tym, co w dziedzictwie kulturowym może służyć terażniejszości i przyszłości.

Zagadnienia hermeneutyki i aksjologii³

Uwagi wprowadzające w lekturę serii „Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości” powinny zawierać eksplikację zawartych w tytule, wieloznacznych terminów: ‘hermeneutyka’, ‘dialog’, ‘wartości’. Szczególne trudności definicyjne sprawia termin ‘hermeneutyka’, odnoszący się do odwiecznej, lecz stale poszukującej i metamorficznej postawy badawczej.

Horyzonty hermeneutyki dawnej i nowej

Pierwotne znaczenie hermeneutyki⁴ (gr. *hermēneutiké*), przypisywane Platonowi, odnosiło się do tłumaczenia tekstów świę-

² Cytujemy motto monografii P. Dybły, *Granice rozumienia i interpretacji. O hermeneutyce Hansa-Georga Gadamera*, Universitas: Kraków 2004.

³ Autorka dziękuje za krytyczną lekturę tej części wstępu profesorom Giovannie Brogi, Mirosławowi Hanusiewicz-Lavallee, Annie Legeżyńskiej, Maciejowi Abramowiczowi, Wiesławowi Pawlakowi oraz Kolegom Redaktorom tomów stanowiących serię „Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą”, którzy włączyli się w dyskusję nad poruszonymi tu zagadnieniami.

⁴ Por. definicje hermeneutyki w: *Słownik pojęć filozoficznych*, red. W. Krajewski, przy współpracy R. Banajskiego, Scholar: Warszawa 1996, s. 79; M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Słownik terminów literackich*, ZN im. Ossolińskich: Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, wyd. 3: 1998, s. 194–196; *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 11, WN PWN: Warszawa 2002, s. 260–262; *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Towarzystwo Naukowe KUL: Lublin 1993, kol. 770–783 (hasło wieloautorskie; cz. 1, ogólna, kol. 770–774, oprac. A. Bronk); Powszechna Encyklopedia Filozofii, <http://peenef2.republika.pl/hasla/h/hermeneutika.html>.

tych⁵, traktowanych jako zapis tajemnic sakralnych (*misteria sacra*) lub (w sensie euhemerystycznym) jako narracje historyczne, utrwalające doniosłe treści kulturowe. Również św. Augustyn, który postulował poznanie tekstu biblijnego przez zestawienie przekładów, sytuował hermeneutykę na obszarze egzegetycznym. W tej funkcji występowała ona przez stulecia, o czym świadczy rozwój hermeneutyki biblijnej pod auspicjami Erazma z Rotterdamu oraz teologów protestanckich, wyznających zasadę *sola Scriptura*: Marcina Lutra, Filipa Melanchtona, Matthiasa Flaciusa Illyricusa. Plon pracy teologów ewangelickich zbierało kanoniczne w dziejach hermeneutyki egzegetycznej dzieło Johanna Conrada Dannhauera *Hermeneutica sacra*⁶. Jednak już w czasach humanistycznego renesansu rozwijała się (również na gruncie filologicznej krytyki tekstów) hermeneutyka świecka, dotycząca tekstów prawniczych oraz literackich. Uprawiana była także owocnie

Hasło w *Słowniku pojęć filozoficznych* definiuje hermeneutykę jako sztukę objaśniania i interpretacji tekstu. Hasło w *Słowniku terminów literackich* podkreśla filologiczny charakter hermeneutyki jako krytycznego badania źródeł pisanych, zmierzającego do ustalenia właściwego tekstu oraz do objaśniania i wewnętrznej interpretacji jego sensu. Hasło A. Bronka w *Wielkiej Encyklopedii PWN* ujmuje hermeneutykę w sześciu kategoriach: jako „praktykę i sztukę głoszenia, interpretacji (wyjaśniania, tłumaczenia, przekładania) i rozumienia tekstów mówionych i pisanych”, „reguły interpretacji i rozumienia tekstu”, „metodę i metodykę interpretacji w naukach humanistycznych”, „teorię interpretacji”, „teorię (metodologię) nauk humanistycznych”, „nurt filozofii współczesnej [...] w postaci fundamentalnej (ontologiczno-epistemologicznej) refleksji nad warunkami rozumienia oraz rozumiejącego widzenia świata”. Tak rozbudowana definicja zwraca uwagę na wieloznaczność pojęcia „hermeneutyka” i ujmuje główne kierunki studiów, nie jest jednak operatywna badawczo. W dalszych rozważaniach odwołujemy się również do objaśnień treści i zakresu rozważanego pojęcia zawartych w rozprawach E. Kasperskiego, *Hermeneutyka. Teoria interpretacji*, w: *Literatura, teoria, metodologia*, red. D. Ulicka, Wydział Polonistyki UW: Warszawa, wyd. 2. rozszerzone 2001, s. 112–142; A. Faltyna, *Hermeneutyka w polskich badaniach literackich*. Maria Janion, Ryszard Przybylski, Michał Paweł Markowski, IBL PAN: Warszawa 2014 (tu szczególnie Wstęp, s. 9–58).

⁵ Historię i ukierunkowania hermeneutyki przedstawiają w przejrzystym wykładzie J. Grondin, *Wprowadzenie do hermeneutyki filozoficznej*, tłum. L. Łysień, WAM: Kraków 2007; P. Dybel, *Oblicza hermeneutyki*, Universitas: Kraków 2012.

⁶ J.C. Dannhauer, *Hermeneutica sacra sive Methodus exponendarum Sacrarum Litterarum proposita et vindicata*, J. Staedelius: Argentorati 1654.

hermeneutyka mitów, zainicjowana przez dzieło Boccaccia *Genealogia deorum gentilium* (powst. w latach 1360–1374), a kontynuowana w kolejnych stuleciach⁷.

W wieku XIX Friedrich Schleiermacher (tłumacz i komentator dialogów Platona, 1804–1828; autor cyklu wykładów *Über den Begriff der Hermeneutik*, 1829) utrwalił tak poszerzony zakres przedmiotowy hermeneutyki jako nauki uniwersalnej, a zarazem ogólnej sztuki rozumienia tekstów oralnych i piśmiennych w ich pierwotnym kontekście historycznym. Pozwoliło to z czasem powierzyć hermeneutyce, oprócz Biblii, literatury i dokumentów prawnych, nieograniczone zbiory tekstów kultury i oczekiwać, że stanie się ona zwieńczeniem wszystkich dziedzin humanistyki. Na koniec hermeneutyka aspirowała do globalnej refleksji nad uwarunkowaniami rozumienia świata.

Na skutek stałego poszerzania domeny i formułowania – z różnych pozycji badawczych – uniwersalistycznych roszczeń (zaznaczających się silnie w pismach Gadamera⁸ i Ricoeura)⁹ niewystarczające stały się

⁷ Por. E. Sarnowska-Temeriusz, *Świat mitów i świat znaczeń*. Maciej Kazimierz Sarbiewski i problemy wiedzy o starożytności, ZN im. Ossolińskich: Wrocław 1969; P. Urbański, *Theologia fabulosa. Commentationes Sarbievianae*, USZ: Szczecin 2000.

⁸ Koncepcja hermeneutyki uniwersalnej, rozwijana na gruncie języka, a obejmująca całość wiedzy i doświadczenia życiowego, została przedstawiona w dziele H.-G. Gadamera, *Wahrheit und Methode. Grundzüge des hermeneutischen Problems*, Mohr Siebeck: Tübingen 1960, 1975; wyd. pol.: *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, tłum. B. Baran, wyd. 2, Inter Esse: Kraków 1993 (następne wydania WN PWN: Warszawa 2004, 2007, 2013) oraz w artykule tegoż autora *Die Universalität des hermeneutischen Problems*, 1967, wyd. pol.: *Uniwersalność problemu hermeneutycznego*, tłum. M. Łukasiewicz, „Pamiętnik Literacki” 1977, z. 4, s. 309–319. Por. też: idem, *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*, wybór, oprac. i wstęp K. Michalski, tłum. M. Łukasiewicz, K. Michalski, PIW: Warszawa 1979, 2000. Autor przekonuje, że wszystkie przejawy aktywności kulturowej człowieka domagają się rozumienia, a zatem eksploracji hermeneutycznej. Hermeneutyka ogarnia całość procesów naukowych. W dowodzeniu Gadamer odwołuje się do teologii patrystycznej (komentarzy Orygenes, Augustyna, Hieronima, Kasjodora), protestanckiej oraz do swego mistrza Heideggera, od którego jednak oddalił się w dojrzałej twórczości.

⁹ P. Ricoeur dowodzi, że przekonanie o uniwersalności hermeneutyki wywodzi się z *Peri hermeneias* Arystotelesa, gdzie „*hermeneia* nie ogranicza się do alegorii, lecz dotyczy każdej wypowiedzi znaczącej” i ujmuje całą rzeczywistość „za pośrednictwem wyrażen znaczących, a nie [...] impresji pochodzących od rzeczy samych”.

dawne metody: egzegetyczne (w zakresach teologicznym i prawnym), interpretacyjne (wykładnia dokumentów prawnych) i filologiczne (ujawnienie oryginalnej postaci tekstu).

Dalsza dyferencjacja wynikała z usytuowania hermeneutyki na obszarze filozoficznym¹⁰ i włączania jej w coraz to inne konstelacje epistemologiczne (wyznaczone przez Diltheya i jego kontynuatorów w duchu antypozytywistycznym)¹¹, ontologiczne (zarysowane wyraziście

Zdaniem filozofa, hermeneutyka ogólna, rozumiana jako „wkład w wielką filozofię mowy”, może rozwiązać problem utraty jedności ludzkiego słowa, gdyż stanowi remedium na dywersyfikację i postępujące rozczłonkowanie dróg logiki symbolicznej, nauk egzegetycznych, antropologii i psychoanalizy. Ricoeur poddaje krytyce „totalistyczne pretensje” interpretacji z pozycji określonej teorii i proponuje ograniczenie nadmiernych uzurpacji przez zdyscyplinowanie ich interpretacją semantyczną. P. Ricoeur, *Egzystencja i hermeneutyka*, tłum. K. Tarnowski, w: idem, *Egzystencja i hermeneutyka. Rozprawy o metodzie*, wybór, oprac. i posłowie S. Cichowicz, tłum. E. Bieńkowska, H. Bortnowska et al., PAX: Warszawa 1975, s. 129, 139–140.

Cenne komentarze w: P. Dybel, *Granice rozumienia*, część II. *Nauka i prawda*, rozdz. I. *Uniwersalność rozumienia w naukach humanistycznych*; rozdz. IV. *Filozoficzność doświadczenia nauk humanistycznych*, 3. *Uniwersalność wiedzy typu phronesis*. Gadamer i Hegel; 4. *Filozoficzność nauk humanistycznych*, s. 93–121, 213–230; por. E. Kuźma, *Spór o wartość i zasadność interpretacji literackiej*, w: idem, *Między konstrukcją i destrukcją. Szkice z teorii i historii literatury*, USz: Szczecin 1994, s. 93–94; idem, *Teoria interpretacji – dziś*, w: *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja*. Zjazd Polonistów, Kraków 22–25 września 2004, red. M. Czermińska et al., Universitas: Kraków 2005 s. 267–282; M. Jędraszewski, *Zrozumieć siebie poprzez symbole. O filozofii hermeneutycznej Paula Ricoeura*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2002, s. 269–293.

¹⁰ G. Scholtz, *Czym jest i od kiedy istnieje „filozofia hermeneutyczna”?*, tłum. D. Domańska, S. Czerniak, w: *Studia z filozofii niemieckiej*, t. 1: *Hermeneutyczna tożsamość filozofii*, red. S. Czerniak, J. Rolewski, Wydawnictwo Naukowe UMK: Toruń 1994, s. 41–67; P. Dybel, *Oblicza hermeneutyki* (tu *Wstęp*, 3: *Zwrot hermeneutyki w stronę filozofii*, s. 17–20).

¹¹ Wilhelm Dilthey, autor fundamentalnych dzieł *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883); *Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie* (Sitzungsberichte der Königl. Preussische Akademie der Wissenschaften: Berlin 1894), stronił od słowa „hermeneutyka”, mającego wówczas sens głównie teologiczny i egzegetyczno-filologiczny, spowodował jednak radykalną reinterpretację tego pojęcia. W świetle jego epistemologii, opartej na fundamencie psychologicznym, a traktującej rzeczywistość jako tekst w sieci wszechstronnych powiązań, kulturę zaś jako przestrzeń komunikacji międzyludzkiej, zintegrowaną przez wspólnotę

przez Heideggera)¹², filologiczne (radykalnie przeformułowane przez Gadamera – niewiernego ucznia Husserla)¹³, egzystencjalne (postulowane już przez Diltheya, a eksponowane przez Ricoeura jako zwieńczenie analiz semantycznych i „fazy refleksji”)¹⁴, by wspomnieć tylko te

celów, hermeneutyka stała się podstawową metodą w humanistyce, której celem jest rozumienie: teorią i sztuką rozumienia (wyrażania) i interpretacji (ekspresji) utrwalonych w piśmie śladów egzystencji, indywidualnych niepowtarzalnych przejawów „świata historycznego” oraz całego spektrum zjawisk humanistycznych. Por. wybory pism w wersji polskiej: *O istocie filozofii i inne pisma*, tłum., wstęp i komentarze E. Paczkowska-Łągowska, PWN: Warszawa 1987; *Pisma estetyczne*, tłum. K. Krzemieniowa, oprac., wstęp i komentarze Z. Kuderowicz, PWN: Warszawa 1982, tu „kanoniczny” esej: *Powstanie hermeneutyki I* (1900), s. 290–311; *Budowa świata historycznego w naukach humanistycznych*, tłum., oprac. posłowie E. Paczkowska-Łągowska, Słowo/obraz terytoria: Gdańsk 2004. Por. J. Grondin, op. cit., s. 15–16; G. Scholtz, op. cit., s. 48–49; W. Lorenc, *Hermeneutyczne koncepcje człowieka*, 2. *Dilthey, Misch, Bollnow*, Scholar: Warszawa 2008, rozdz. I: *Dilthey*, s. 17–112.

¹² W opublikowanym w 1927 roku dziele *Sein und Zeit* (wyd. pol.: M. Heidegger, *Bycie i czas*, tłum., przedmowa i przypisy B. Baran, WN PWN: Warszawa 1994, s. 2, 16, 18, 54–55) termin „ontologia” jest zastrzeżony dla teorii „bycia bytu”. Na s. 54 czytamy: „Filozofia jest uniwersalną ontologią fenomenologiczną wychodzącą od hermeneutyki jestestwa, która jako analityka egzystencji koniec przewodniej nici wszelkiego filozoficznego zapytywania zamocowała w miejscu, z którego ono wychodzi i do którego powraca”. „Hermeneutyka jestestwa” (*Hermeneutik des Daseins*) to dla Heideggera „analityka egzystencjalności egzystencji”, której zadaniem jest odsłonięcie struktury i odpowiedzi na fundamentalne pytanie o sens bycia. Por. A. Faltyń, op. cit., s. 36; J. Grondin, op. cit., s. 17.

¹³ Tradycję filologiczną starał się podtrzymać uczeń Dannhauera August Boeckh, *Encyklopädie und Methodenlehre der philologischen Wissenschaften*, E. Bratschek: Leipzig 1877, 1886. Mimo naporu nowych metod tradycja ta nie wygasła, znajdując oryginalną kontynuację w dziełach Gadamera. Jego filozofia, ukierunkowana na poznanie rzeczywistości mowy, zmierzała tą drogą do odkrycia struktur świata ludzkiego. Gadamerowska koncepcja hermeneutyki jako dialogu między tekstem a człowiekiem, podległego regule koła hermeneutycznego, inspirowała nie tylko filozofów i literaturoznawców XX wieku, ale też socjologów, estetyków, teoretyków kultury. Wykład myśli o języku w części trzeciej studium *Prawda i metoda: Ontologiczny zwrot hermeneutyki pod znakiem języka*, s. 353–442. Por. P. Dybel, *Oblicza hermeneutyki*, część I. *Hermeneutyka i filologia*, s. 111–218.

¹⁴ P. Ricoeur, *O interpretacji. Esej o Freudzie*, tłum. M. Falski, oprac. R. Reszke, WN PWN: Warszawa 2008; idem, *O sobie samym jako innym*, tłum. B. Chelstowski, wstęp M. Kowalska, WN PWN: Warszawa 2005.

koncepcje, które najbardziej się odcisnęły na historii hermeneutyki i są najczęściej kontynuowane lub krytykowane¹⁵. Pierwotna idea rozumienia i interpretacji tekstu konfrontowała się z kolejnymi przewrotami intelektualnymi, od przełomu antypozytywistycznego, przez fenomenologię, strukturalizm i poststrukturalizm, semiotykę, pragmatyzm, do dekonstrukcjonizmu i postmodernizmu¹⁶. Doświadczenia te towarzyszyły także badaczom polskim. Rozległość ich poszukiwań symbolizują nazwiska Marii Janion, Ryszarda Przybylskiego, Michała Januszkiewicza, Michała Pawła Markowskiego, Pawła Dybla, Arkadiusza Faltyna¹⁷.

¹⁵ Kanon obejmujący najbardziej sugestywne koncepcje hermeneutyki jest oczywiście dyskutowany. Np. J. Grondin (op. cit., s. 19–20) wywodzi współczesną hermeneutykę z tradycji fenomenologiczno-egzystencjalistyczno-hermeneutycznej oraz analitycznej, wskazując w pierwszym nurcie fenomenologów: Edmunda Husserla, Maxa Schelera, Hansa Lippsa, Martina Heideggera, Nicolaia Hartmanna oraz egzystencjalistów: Karla Jaspersa, Maurice’a Merleau-Ponty’ego, Jean-Paula Sartre’a; w drugim – późnego Wittgensteina oraz pragmatyków: Charlesa Sanderisa Peirce’a, Williama Jamesa, Johna Deweya. Za przedstawicieli filozofii – i szerzej – myśli hermeneutycznej w jej współczesnym rozumieniu uznaje, obok Heideggera i Gadamera: Jürgena Habermasa i Karla Otta Apla (hermeneutyka transcendentna); Hannę Arendt, Joachima Rittera, Manfreda Riedla, Rüdigera Bubnera (filozofia praktyczna, mianująca się czasem arystotelizmem); Paula Feyerabenda, Thomasa Kuhna (filozofia nauki); Donalda Davidsona, Richarda Rorty’ego (filozofia języka). Tych ostatnich oraz Nelsona Goodmana sytuuje w nurcie filozofii analitycznej. Tak rozległe zarysowana i zróżnicowana przestrzeń myślenia przejawiającego znamiona hermeneutyki jest w cytowanej monografii sukcesywnie uzupełniana, obejmując także brakujące w tym zestawieniu Ricoeura.

¹⁶ Znamienne, że propagator twórczości Michela Foucaulta, uznający ją za kontynuację idei Nietzschego, spowinowaconą z myślą wielu innych, a różniących się poglądami uczonych, przysądzał autorowi *Historii szaleństwa* „niezwykłą zdolność penetracji form badanych”, a zarazem „niezaprzeczalne osiągnięcie” w postaci wkładu do hermeneutyki (M. Czerwiński, *Wstęp*, w: M. Foucault, *Historia szaleństwa w dobie klasycyzmu*, tłum. H. Kęszycka, wstęp M. Czerwiński, PIW: Warszawa 1987, s. 11).

¹⁷ Wśród rozpraw formułujących po roku 2000 wyraziste propozycje metodologiczne wymienimy: A. Grzegorzczak, *Filozofia Nieoczekiwanego: między fenomenologią a hermeneutyką*, Humaniora: Poznań 2003; P. Dybel, *Granice rozumienia*; idem, *Oblicza hermeneutyki*; M. Januszkiewicz, *W-ko hermeneutyki literackiej*, WN PWN: Warszawa 2007; M.P. Markowski, *Polityka wrażliwości. Wprowadzenie do humanistyki*, Universitas: Kraków 2013; A. Faltyń, op. cit.